

Добривоје Ж. Станојевић¹
Универзитет у Београду, Факултет политичких наука,
Одељење за новинарство и комунологију,
Катедра за новинарство и комунологију
Београд (Србија)

323.1(=163.41)
165.412
Оригинални научни рад
Примљен 11/07/2024
Прихваћен 06/08/2024
doi: [10.5937/socpreg58-52133](https://doi.org/10.5937/socpreg58-52133)

ПЕКИЋЕВА ПАРАДОКСОЛОГИЈА И СРПСКИ ИДЕНТИТЕТ²

Сажетак: Аутор са стилско-реторичког становишта прилази истраживању поетике парадоксологије Борислава Пекића у роману *Злајно руно*. Пекићево трагање за српским идентитетом с посебним освртом на иманентну парадоксологију у овом роману остварено је низом сродних иронијско-пародијских поступака којима се стиже до дубљег увида у мене и константе српског идентитета. Истраживање Пекићеве поетике парадоксалности при обради ове тематике темељи се на методама тумачења којима се најдаље може допрети до уметничког и културолошког смисла пишчевих цивилизацијских увида. Овај српски писац је прожимао и нијансирао краће жанрове у светлу парадокса и неофористичких микроструктурних целина са изразитим полемичким приступом и хумористичким набојем који помажу целивотијем сагледавању посебности српског света. Роман *Злајно руно* је организован као сложени интелектуално-расправљачки дискурс о основним испољавањима српског културног обрасца у различитим историјским и социјалним околностима. Рад се закључује увидом у значај елемената гротескног оптимизма и „веселог скептицизма“ основним поетичким предлошцима ове сложене романескне расправе о идентитету. Изучавање Пекићеве парадоксологије помаже ширим увидима у посебности српских карактера. На тај начин дубље се разумева природа и логика историјских догађаја у српској прошлости и садашњости.

Кључне речи: Пекић, парадоксологија, иронија, сарказам, гротеска, алегија

¹ dobrivoje.stanojevic@fpn.bg.ac.rs; <https://orcid.org/0009-0004-2461-0775>

² Текст је настао у оквиру истраживања које је спроведено уз подршку Фонда за науку Републике Србије на пројекту FSITC 1561: Формирање српског идентитета и теоријске контроверзе о покушајима његове деконструкције.

УВОД

Неповерљив према традиционалним приступима српском идентитету, Борислав Пекић својим романом *Злајно руно* преиспитује многе наративне стереотипе о српским културним обрасцима. Њима се прилази на неконвенционалан начин у иронијском и пародијском кључу. Служећи се различитим поступцима парадоксалности које прихвата, превреднује и ствара нове увиде, српски писац развија посебан фантазмагорични свет. У изразитом неповерењу према патетизацији општих места и стереотипима, писац најобимнијег романа српске књижевности у иронијском неопатетизованом кључу истражује по дубини и ширини српске историје. Судаћи по богатству примењених поступака у овом несвакидашњем литерарном истраживању, *Злајно руно* представља структурну и композициону, аксиолошку и гносеолошку уметничку новину. Без оптерећења изазваних утицајем традиције и притисцима нових модела метанаративности, Пекић је приступио осветљавању српског идентитета, оштро и духовито, спреман на полемичку, па и гротескну, фантазмагоричну хиперболизацију и литотизацију. То га је довело до посебних значењских решења. Као творци идентитета узимани су митски јунаци и историјске личности, велики догађаји и велики циљеви.

Посматране изнутра иронијском оптиком, ове појаве су постале другачије, животније, изазовније и проблематичније. Сликајући велике опасности у којима се налазио српски народ и знатне историјске перипетије у многим синхроним и дијахроним перспективама, Пекић долази до самосвојних литерарних тумачења образаца српског идентитета. Свако од припадника српског племена живи на великим историјским раскршћима и непрестано размишља о њима. Многи хетерогени елементи назирећег српског канона паралелно постоје и сусрећу се. Неки од тих чинилаца служе увећању одређених моћи, па и заблуда. Пекић је против сваке неутемељене моћи и сваке заблуде. Његови јунаци оличени у ликовима многих Симеона производе многа разочарања својим тумачењем средине и карактера, али избегавају да легитимизују стереотипе који нису оправдани стварним увидима. У овом роману се консензус не постиже „посредством дискусије“ као што тврди Хабермас (Habermas). У њему консензус често представља промашај у дискусији. Јунаци живе у својим световима и за то одговарају само себи. Пекића, као и Паскала (Pascal), „ужасава вечито ћутање бесконачних простора“ (Pascal, 1998, str. 117). А кад је реч о српском идентитету, он о њему говори као о динамичкој и фигуративној, фантазмагоричној, готово алегоријској, категорији:

... њако је и њородична њрича о Симеонима само на о њако и њричана њрича о Србији и Србима, њмоћу које би наша национална судбина њосћала и јаснија и њрироднија, ња, њиме и неизбежнија. (ЗР, 2, str. 124)

Небојша Лазић у томе види „скривено алегоријско језгро“ и алегорезу (Lazić, 2016, str. 220). На 3.260 страница приповеда се у различитим микрожанровским мимикријама, у ствари, најпре о српском идентитету, народу и држави. И тако се симболички обликује својеврсна алегорично-мултижанровска библија српског народа.

СРБИ И ГОВОР

Према Симеонима из романа *Златно руно*, Србин неће и не уме да прикрива своје мишљење, ни да га касније порекне, чак ни кад види да није у праву. Није склон замршеним сплеткама. А ни великом памћењу. Често се „нехајно односи према свом наслеђу и културној баштини“ (Bodrožić, 2015). Презире претварање. Као да се оставља утисак одрицања од разумности у поступцима. Често жели само једну ствар – истину. Не жели дволичност, иако хоће да контрира:

Сад ће Ујравитиљ прџоворити. Неће Србин, за мајер божију, издржајти да не лане. Найолак би прџуко. Ничему ја Исџок научио није. Симеон џо унајредак зна. Толико је џуџа и сам, у чаршији, исџрџао џај симеонски начин. И никад га омане. Увек би ујалио. (ЗР, 1, стр. 92)

Предвидљивост понашања типичног Србина оставља утисак да се он, упркос свему, лако не одриче пријатељства. У исказу Симеона Његована крије се својеврсна, добро скривена, иронијска антифраза која се налази у неочекиваној очекиваности реакције.

Предвидљивост говорљивости није, дакле, само особина Симеона и других Његована него и Срба. И у томе се налази њихова сличност. Симеон је, можда, зато и опажа јер је то и њему својствено:

... После дошла Срџија, слџбџда и сифилизација. Све диаволон џоџо. Који су џе, исџи Срџи, за џаџриџиџеско криџомчарење, целифали, сад џе за изџајсџиви сраџоџе. ... (ЗР, 1, стр. 105)

У форми помешаних климакса и антиклимакса одвија се непогрешива иронијска разградња. Најпре, ако се појам *сифилизација* разуме као преиначени модус грчког изговора српске речи *цивилизација*, реч је о климаксу вредности важних за јунака. Ако се исти појам разуме као да за основу има реч *сифилис*, онда је посредни антиклимакс у односу на позитивни тренд значења и постаје својеврсни изневерени климакс, заправо, скривено делотворни неочекивани иронијски климакс. Тако се на макроплану романа ЗР рађа скривена парадоксологија о несталности карактера иза које се крију дубљи слојеви значења. Као узгред, помиње се и ђаволско напијање. Тиме се скривеном иронијском статусу даје извесна семантика предност. Реч је, очито, о пићу које не напија сасвим, само развезује језик и даје мотивацију Симеону да има извесну одступницу. Овакво иронијско мишљење није исход непромишљености него плод огорчења проистеклог из искуства којим се долази до тешко докучивих значења српског карактера. Реч је о извесној трајној неправди нанетој балканским народима. Због ње долази до неочекиваних обрта:

Наш Кирило имао душу. (...) Која асња? Маниз дио. Ођи прџоџа да џомирује закрвљени Срџи и Буџари. Било му прџџиџачно ко јарџу јуџка. Није се ни знало ко ја сџрофалио. Срџи јал' Буџари. (ЗР, 1, стр. 104)

Ствари изречене о Србима постављају се на такво место да се иста менталитетска одређења дају и за Бугаре, супротно од тврђења Слободана Јовановића: „Срби,

који уопште имају мање националне дисциплине него Хрвати и Бугари...“ (Јовановић, 1991, стр. 645). Реч је о дијаболничком окретању у тешким временима где су могући многи морални падови. Такве опсервације важне су за разумевање успостављеног дискурса и медија језика:

Сад, језик њи је млоіо несїабилан моњетї. Са десетї сам іофорио, да ње Бої саклони. Горе и од деге. Ко кир Јања из њејайар. Око іредаје ірадофа доље. А іосле ми се срїски већ и сасвим оїккачио. Беседїо сум, а не іофорио. ... (ЗР, 1, стр. 103)

Недовољно познавање језика ослобађа Симеона Његована обавезе да се разуме као да је у свему у праву. Ту се крије и могућност за манипулацију. Симеон разуме српски језик кад и колико му затреба. Тако је у прилици да изокреће ствари, да у надгорњавању са супругом Томанијом (у симболизованом разговору с умрлом – *некији*), каже оно што заиста у том тренутку мисли. Тако се стварају околности да се искаже полемичка мисао, али се оставља довољно семантичког простора да се амфиболички преобрати већ преобраћено при посматрању српског карактера. Парадокси постепено постају поетика ироничара који се чини невештим у језику. Ненаметљива амфиболичност тако постаје врло ефектна. Њена пожељна дејства се увек активирају кад год се помисли да је реч о незнању или необавештениости. Тек тада настапа потпуно иронијско парадоксолошко дејство.

СРБИМА ЈЕ УВЕК НЕКО ДРУГИ КРИВ

У Симеону Његовану се непрестано бори симпатија према Србима, према њиховим карактерима и идентитету, његов нови патриотизам и чињеница да као банкар треба да размишља на другачији начин:

... Која вам је залоіа, іосїодине? Каква залоіа, браїше Србине! Умесїо іенсионе іолисе или ѡайїје, іїура ѡи браїи Срдин іод нос некакве баїрљке, оїкуд их је само іољко садро. Има их више од удова код здрафа човека. Те залоіа за Суфобор, ѡе Цер, ѡе нека ілафа, дадиња, диаволон знаје чија. Још зи дој іоїањко оїисује, радњи дан ждере. Іїоїшека на Дрину, воду ладњу, іїоїшека на Алданију. Главно јемсїиво – Кајмакчалан. (...) Па и ѡи си, Симеоне, неки курвањски іаїријої. Али, и дањкир. Паїриої – дањкир – идијої, іако іласи једњачина. ... (ЗР, 1, стр. 109)

Симеон се двоуми између крајности патриотских налога и банкарске логике. Скривени контраст о сталним недоумицама унапређује се у оксиморонски и антимаболички сукоб: неразумни разум против разумног неразума. Подругљиви Симеон се налази у незгодној улози и њу превладава климаксом иронијом: *іаїриої – дањкир – идијої*. Реч је о специфично Пекићевој парадоксологији организованој тако да се идентитет Срба стално посматра у процесу изградње, на самим изворима, сликан очима јунака који на то гледа из унутрашње утилитарне перспективе моћи. А „моћ подразумева извесно невидљиво, прикривено друштвено дејство“ (Antonić, 2021, стр. 161) којим се Симеон обилато користи.

Многе парадоксалности српског идентитета виђеног очима Симеона Његована, новопеченог Србина, указују на добре и велике намере. Када дође до осујећења тих намера, рађа се парадоксиолошка реакција. Њоме се додатно објашњава српски карактер. У тренутку преобраћења, делује као да Срби, бар повремено, јесу оно што, у ствари, нису. Тако Пекићев јунак, на тренутак, сагледава своју новоусвојену нацију као вечито спремну на одлагање одговорности:

... Нама Србима је увек неко друји крив. Ако већ не можемо да се на неку историјску заферу извадимо, ће измислимо и нечастиву ујдурму само да се ојравдамо.
... (ЗР, 1, стр. 144)

У самоиронијском залету, Симеон бира супротности које могу да изазову неистомишљенике. Овде, међутим, није реч о коначном закључку, већ о иронијском самопреиспитивању и одговорности. Подругљиви јунак је у недоумици због свог националног избора и бира да формулише оно што може бити становише недобро-намерних других. Реч је о притајеној еристичкој припреми за евентуалну предстојећу одбрану. Треба бити самокритичан до мере која ће обеснажити могућу критику. Његова иронија се зато често служи алегоричком. Она сеже чак до парадоксалности својеврсне *антијеторије* (Jankelevitch, 1989, стр. 71) идући од крајности до противне крајности те крајности.

Унутрашња повест о Србима у роману *Златно руно* је убрзано спора или споро убрзана. Убрзана и амплификована зато што је реч о готово целокупној историји с ових простора. Успорена због наглих рефлексивних, опсервацијских и дескриптивних детаља којима се приповедач бави са становишта ликова који би да постану Срби или су то тек постали. Поступци наизменичног убрзавања и успоравања приповедања, у различитим комбинацијама, условљавају ефекте парадоксалности и парадоксолошке спекулације у нарацији.

Намерно контроверзно и вулгаризовано промишљање о Србима доводи до својеврсног ослобађања од напетости коју би донело прикривање стварних недоумица, мишљења и разлика, и то у предвремену „епохалног пристанка на легитимност разлике“ (Lompar, 2020, стр. 9). Реч је о посебним моделима конститутивне „утопијске воље“ о којој је говорио и Ернст Блох (Bloch, 1981, стр. 6).

... Јебе се Србима, њцејмама, за лоџику њојојову, вели гега. Дијнуће се они каг им на ум њрне и сјроћу сваке лоџике, и сјроћу сваке ситиујације, и сјроћу свакој Најолејона. Па ком обојци, ком ојанци. А лоџика ће се и мрџиваци њосле дројати...
(ЗР, 1, стр. 172)

Намерно изостављање логичности као црте у понашању погодује успостављању парадоксолошког лавиринта при тумачењу српског карактера.

СРПСКА ПАРАДОКСОЛОГИЈА

Кир-Симеон се непрестано колеба између крајности српског идентитета. Срби мењају дискурс, али не и понашање. Опиљлива стварност налаже да увек реагују у духу свог идентитета, нагло и плаховито, без обзира на последице. У *Златном руно*,

кад је реч о Србима, „мртваци се после броје“, после брзоплетих одлука. Како некад, тако и данас. Данас, ни двадесет пет година од НАТО бомбардовања, број мртвих се не зна поуздано. Самодискурс о идентитету јесте комбинација различитих говора и околности које се, готово увек, завршавају јуначким „дизањем“ и несагледивим последицама.

Због тога је у роману тешко утврдити прави српски идентитет. Могући алтернативни дискурс такође подлеже патријархалним обрасцима. Увек између разума и безумља, логичног и нелогичног, српски идентитет као да изнова урања у парадоксолошке замке. Устаје да би потонуо и, опет, кад мало ко очекује, поново устаје. Размеће се и моли, сили и очајава уздајући се у загарантовани небески положај. У најгорем сиромаштву верује се у рај. Реду, оличеном у некији с Томанијом, нада се тек на оном свету. Отуда је парадоксологија српског идентитета усмерена на то да се непријатељ можда победи на овом, а свакако на оном свету. Реч је о идентитетској и дискурсној варци утемељеној на сталној тежњи према неизвесним парадоксима:

... Саг морам рећи, не њоимам ја ње Србе, Томанијо, никако их не њоимам, иако сам Србин већ њолике њодине. Шњо и шњју совјетј кад ња се не држу? (ЗР, 1, стр. 172)

У чему су корени такве праксе? У сопственој кривици? У добровољном одрицању од комодитета? У властитој нестабилности? Тражити нешто што не треба у замену за давање нечега што је потребно. То је, такође, својство српске парадоксологије.

Фридрих Шлегел (Friedrich Schlegel) је у парадоксима видео добре и велике ствари. Срби се, према Пекићу, и не упињу да изгледају добро јер су заиста добри и не сумњају у своје добре намере. Ако се и застрани путем недобра, у томе се не види никакав парадокс јер је добром, ма где се налазио, лако доказати своју исправност. Отуда их је тешко разумети, као и њихову упорност да се не држе савета које су тражили. Тражење савета не подразумева и придржавање онога што се саветује. Чин саветовања помаже Србима да се лакше одлуче да не буду оно што се од њих очекује. Бити такав како се очекује од тебе значи подредити се реду који се, иначе, не признаје. Савет само помаже да се буде другачији, можда баш и сасвим противан или бар супротан од онога што се прижељкује.

Структуре реалности у роману делују посебним дискурсним механизмима. То је један од разлога систематског негирања Срба у историји. Непостојање аутентичног дијалога између Срба и Осталих значи да неки траже од Срба баш оно што они неће у околностима када Срби и не знају шта хоће:

У овоме рајју, међушњим, не зававајмо се, ми не можемо сјасити чак ни националну част. Можемо једино да изјудимо и ону коју смо, њо цену самрјиничкој крварења националној диња, у Првом сјекли. Јер ми, њосјодо, ујркос нашим исјоријским уцденицима, ујркос чак и нашим сојсјивеним ѡријумфалним рајњим усјоменама, нисмо добили Први свейски рај. Ми смо ња изјудили. Изјудили смо ња оној часа када смо њобеду ѡлајили више нејо шњо она вреди... (ЗР, 1, стр. 181)

Српска парадоксологија се потврђује и у овом случају: преплаћивања, победе као пораза. У ова два становишта негује се унутрашњи дуализам. Могао би се и пораз означити као победа над самим собом. Једном би се могло одустати од првопозванства

да се мења свет и доказује правда. Међутим, и победа и порази јесу, углавном, друштвени конструкт парадоксалности. „Лове, / а уловљени // С вечери, туго, / ко коме плен“, пева Момчило Настасијевић у циклусу песама *Речи у камену*. Ето простора за бесконачну парадоксологију: „Одувек смо на себе и своју историју гледали ћоравећи на једно око, а понекад и жмурећи на оба. Гледали неразбуђено, неумивено и крмељиво, некад и са чмичком на историјском капку“ (Јerkov, 2023, стр. 81).

Иронија и парадокс своја поља траже у ономе што је најдаље од њих, што је најмање очекивано и производи најчешћи учинак. У српском идентитету, чита се у *Злаћном руну* (то важи и за савремене политичке прилике), поразом се најбоље говори о победи и победом о поразу.

Ходање из крајности у крајност такође обележава српску парадоксологију као трајно стање. Поигравање смртним опасностима може довести и до губљења смисла, главе, па и сталног идентитета. У том случају остаје елемент чуда као константа. Али чудо такође мења поларитете. Они нужно нису ни позитивни, ни негативни. Чудо је ствар дискурса да се поредак у победи представи као пораз, а у поразу као победа. И то постаје друштвени, породични, па и лични наратив:

И ако сада, у ових шест месеци, уђемо у рай, ми ћемо светиу белодано йоказати да за њега нисмо, не само материјално и физички, већ у првом реду морално и душевно зрели... Ја сам, следствено йоме, одлучно йошйиву Пакйа. Парадокс? Можда. Парадоксална йолишйичка сййуација захйева и йарадоксално йонашање... (ЗР, 1, стр. 181)

Анализа Антонијевог дискурса (*Нисам ја, йосйого, малоумник да верујем дајкама амбасадора Кембела...*, ЗР, 1, стр. 181) указује поново на парадоксологију. Размишљање увек захтева кретање идеје између две најудаљеније тачке. Ту поново има места за иронију, али и за *дух самонадилажења* (Koprivica, 2018, стр. 40). Међутим, нема свака од крајности подједнаке могућности да се оствари. Срби се претварају да су више од ништа и неће да буду ништа одређено, ако је то по туђем налогу. Отуда преиспитују све дискурсне и животне модалитете, нарочито оне за које се мисли да су најудаљеније. Отуда се тешко може препознати њихово право идентитетско становиште. Оно је увек нешто даље од онога што се очекује. Срби делају у складу са својим идентитетом најчешће онда кад не делају с њим у потпуном складу. Претходне активности не обликују увек идентитет већ га често мењају и управо у томе се потврђују. Није ни свако мењање исто. Мењати се тако што се бира тежи пут, јесте, можда, право стремљење ка препознатљивом српском идентитету, као да говори Пекићева парадоксологија.

ЖИВОТ БЕЗ ЛОГИКЕ – СМИСАО САМОПОБЕЂИВАЊА

У извесном смислу, чак и постигнућа код Срба служе томе да се Србин самотакмичи, самопревазилази, можда и самопобеђује. Он најчешће настоји да изиђе из оквира постојећих идентитетских одређења. Али постоје ограничавајуће константе, нагомилане, устаљене, утврђене, које својом упорношћу, непомирљивошћу

и постојаношћу „боду очи“ свима наоколо. О томе се сведочи у полилогу гласова Његован-Турјашких:

Ошћако је мамућов исћисник, нагмајмун млађеј иалеолићској гоба, у барском лесу Србије и Београда, осћавио иримийивну секиру у облику ироућласићој клина и четврийасиће илоче, ића алаићка за гробљење косћицију је иосћала наше универзално национално оруће ири решавању свих иоле комћиликованијих ириваићних сћорова... (ЗР, 1, str. 191)

Без обзира на турбулентност свих идентитетских преиначења, не постоје велика цивилизацијска померања. Реч је о примени прималних метода за решавање спорова. Некако, кад је реч о идентитету, треба увек почети испочетка. Имати у виду све контекстуализације и обавити извесну реконтекстуализацију. Уза све то, ту је и неминовно гледиште с тренутним идеолошким набојем сукобљеним са супротном аргументацијом. Јунаци ЗР не подлежу популистичким притисцима, већ упорно гледају на ствари из свог полемичког угла наговештеног у наглашеној полемици са „изродитељским“ Стеријом после извођења представе „Владимир и Косара“ 1848:

Лаже Србин док зине! Па ићај им исћи Краљовић Марко био Турчинов најирњи лжисахан, заићну на Ровине иод зелену сћиризу, а не срћски барјак. Види им дичне јунаке! Ако није дрвени исћичућур и ирошација онолики, он је судица из иоићаје, ко Милош. Јунак је, дре, Симеоне, сине, иречески Акилеј, Херакло, Лејонид, ићо су ирави јунаци... (ЗР, 1, str. 206)

Реч је о ароганцији и игнорисању другог, исказаних веома експлицитним језиком Симеоновог оца који се још није преобратио у Србина. Симеонов отац је задржао иронијски став у односу на српску традицију. Ова иронична делатност у српској средини може бити опасна будући да делује диверзивно, али се, тим пре, улива поверење у њу да има извесну лековиту делотворност. За читаоца делује уверљиво будући да располаже чињеницама. Инерцијско некритичко размишљање о Србима као обмањивачима не доприноси Србима. Сукоби су на помолу. Донекле заобилазни иронијски пут указивања на српске недоследности постаје тако уверљивији. Романескна парадоксологија постаје сведок тешког долажења до истине о противречностима српског идентитета:

Има, дакле, које лоћика веже, и које нишћиа не веже. Нишћиа, ића ни лоћика. Увек може дас буде овако и онако, никако и свакако. Ера ићну ера – можда било, а можда и није. ЖИВОТ БЕЗ ЛОГИКЕ ЈЕ МОГУЋ. СВЕТ БЕЗ РАЧУНА ЈЕ МОГУЋ. КОЊ ЈЕ МОГУЋ... (ЗР, 1, str. 247)

Парадокси идентитета носе лингвистичку, комуникативну и психолошку контрастну нијансираност. Парадоксом се све изнова преокреће и преиспитује. Минус-присутвом логике преиспитује се чврстина идентитетских темеља. Епилог као да долази на почетку, а увод на крају. Тако се ствара иронијом зачарани парадоксални круг којим се најбоље објашњавају апсурдизми српског идентитета. Оно што је у примислима, у жару унутрашње полемике, постаје јавно и упозоравајуће. Иронијом се непрестано ревалоризује оно што се исказало као последње значење или намера.

Тако се нагло преокреће смисао између оних који имају право да делају логички и да рачунају, и оних, малих, који на то немају право. Јер „за зверада не важе европејски закони и договори“ (ЗР, 1, стр. 250). „Зверада“ јесу сви они јаки за које логика важи тек кад њима иде у прилог. „Хипертрофирани разум, без љубави и доброте, изродио се у демонско оруђе“ (Kindić, 2023, стр. 209). Отуда и свет „без рачуна“ јесте једино могућ. Срби на тло, наоружани парадоксом, никада не стају пуним стопалом већ на врховима прстију, надајући се новим потресима. Отуда, често, у питањима идентитета безначајно постаје значајно, а значајно безначајно:

Ту је и Лаза Пачу. Домунђава се нешто с Пројом Мајијом Ненадовићем, иза којеј у врсти стоје и преостали Ненадовићи, сва сила. Србин и Цинцар, два човека из два доба, иша они имају да кажу један друјоме... Ено су Пашић и Пројић. Ти би сваке шаљиве моћи да йовуку, само да се не йризу у зайреси... (ЗР, 1, стр. 253)

Иронија је усмерена на појединце, али и на колектив, на припадност одређеним групама, на саме групе и њихове личне нетрпељивости као посебна својства српског карактера. Реч је о парадоксалном фразеологизму о неслози и „грижењу у запрези“. „Грижење“ час има значење озбиљног говора о безначајној ствари, час значење шаљивога говора о међусобној нетрпељивости. Тако се ствара извесна феноменолошка опализација значења у којој читалац није сасвим начисто да ли је реч о случајном запажању или примедби која се односи на претпоставке идентитета. Пекић је, иначе, склон таквим поступцима. У *Последњим йисмима из йуђине* у сличном иронијском кључу каже се: „За парламент се вероватно неће кандидовати. Спавати може и у кревету у свом дому“ (Рекіћ, 2017, стр. 427).

СРБИ И РОДОЉУБНИ ПРОЈЕКТИ

Оцртавање српског идентитета са становишта јунака у роману ЗР одвија се паралелно на реторичком, психолошком, историјском и иронијском плану. Овакав приступ наслања се на начело сталне, скривене и отворене, полемичности с другим јунацима:

Хондрокефалоси! Мајарци! Гајдароси! Србију без својине снују, а не виде да је ова црна земља већ без ње. Та код нас је већ социјализам. Нико ништа нема. Ништа сем снова, крујних речи и блех-музике. Пеј стојина йодина Србија има социјализам а да ви йо ни йримешили нисте. Ойкако смо се на Балкан доселили, ми, осим за социјализам, ни за йша друјо и не знамо. Само за неимашиину и намицање. Дајте, људи, Срби, да се обојимо најре! Да узмемо йшо је у овом свейу наше! ... (ЗР, 1, стр. 277)

Уводним полемичким климаксом наговештава се еристички тон и својеврсна расправа о могућим путевима развоја српског идентитета. Расправљачки тон се одржава као врста обавезе да се искрено проговори о властитом становишту, али и о гледишту на српски положај. На моменте, овакав дискурс поприма обележје ругалаштва. Пекићеве наративни поступци су углавном у антитетичком напору да се чују различита полемичка становишта. Њима се наговештава могуће решење

парадоксолошке романескне еристике. Иронијска начела нису конституисана на стању ствари већ на разлици у тумачењу. Такав приступ налаже негодовање и нову еристичку, па и иронијску, напетост. Таква напетост додатно обременује радњу и идентитетски дискурс. На моменте делује као да опоненти вештачки једни другима стварају препреку не би ли дошли до што изворнијих разлога за постојање разлика. Ипак, такве препреке су композицијски веома функционалне јер стварају неопходну приповедачку динамику, па и својеврсну драматичност. Наизменичним излагањем различитих и разликујућих становишта ствара се додатни увид у карактерну острашћеност јунака. А без те острашћености и нема полемике неопходне за критичко расветљавање идентитетских својстава. На крају се испоставља да се становишта мире скривеним парадоксом у светлу сазнања супротне аргументације.

Чиниоци идентитета се, духовито, представљају и као врста привременог привида и као еристичко надахнуће. Полемика ради полемике. Вид испољавања агресивности. Иронија, тако, постаје својеврсно самоумирујуће преиспитивање и ојачање идентитета.

Сродан је и полемички дијалог Газда-Симеона с тзв. црнорукцима:

... Нема шћа. Рогољубни њројекатѝ, ѝосѝодо Црнорукци. Само му је салдо нејасан. Облачан некако. Не зна се ѝоѝанко у чему да нас ујединиѝе? У неимашћини? У јагу? И у шћа коѝа да ујединиѝе, ѝосѝодо Ујединиѝељи?

Срѝске ѝокрајине у срѝско Царѝѝво, Газда-Симеоне.

Ендакси! Удивиѝељно! А које ѝо ѝокрајине, ѝосѝодо Црни официри?

Срѝске, Газда, није ли речено?

Срѝдију, Војводину, Црну Гору, јамачно?

И ѝих, разуме се, али не само ѝих. И осѝале срѝске ѝокрајине, Македонију, Далмацију, Хрватѝску, Словенију... (ЗР, 1, str. 278)

Нагомилавање климакса и сабијено претеривање носе високи иронијски и парадоксни потенцијал друге стране. Док је једно становиште са снажним емфатичким и патетичким сигнаlima, друго је спремно на беспопштедну мајеутичку, сократску, алогичну, па и парадоксалну иронију. „Нека последње речи буду: човек мора да изгуби себе (его) да би нашао себе (сопство)“, рећи ће филозоф Зоран Кинђић при тумачењу Сократове мајеутике (Kindić, 1999, str. 145). Прво становиште заправо је само добар предложак за наступајуће дејство ироније, којим се преиспитује заступљено идентитетско становиште црнорукаца. Пошто иронија садржи извесно јуначење, чак „разметљивост“, није јасно ко је овде у надмоћнијем иронијском положају. Да ли онај ко се размеће својим намерама о уједињењу или онај ко настоји све то да доведе у питање са становишта стварних здраворазумских околности? Треба ли подругљивац да буде свестан иронијских околности својих исказа? Очито треба. Тада је реч, чак, о својеврсној метаиронији. Међутим, ако ироничар не разуме могућу иронијску инвективу коју шаље, он се, свакако, разилази са унутрашњим смислом свог исказа. У том случају се иронија преобраћа у баналну разметљивост која тек пружа могућности за нову, аутентичнију, метаиронију. Јер „разметљивац је човек који говори више него што зна, покушава да учини више него што може, приписује себи особине које нема“ (Jankelevitch, 1989, str. 81).

РАЗМЕТЉИВОСТ И ПОЛИТИЧКА КОРЕКТНОСТ

Разметљивост и политичка коректност такође се преиспитују у роману ЗР са становишта српског идентитета. Посреди је и Пекићу својствена мајеутичка софистика. Она у рукама појединих јунака чини роман веома слојевитим са знатном иронијском подлогом. На тај начин се значење усмерава према својеврсној дистопијској симболичкој фигуративности:

Защо се ни Таишарија ни Тунџузија за Србију не захтевају. Нићи ико Таишарина и Тунџуза са Србином соједињавајти жели. Србину само Србин браћо може бићи. И само се с њим Србин соједињавајти може. Је ли то лоично?

Јесте.

А следи ли из тога да су сви с којима се Србин уједињавајти жели – његова браћа? Следи.

И сами, према томе, Срби?

Срби су, дакле, и Словенци? И Хрвати?

Наравно. Иначе се с њима, ко јод и са Турцима не би ни уједињавали.

Тако. А знају ли они то?

Не знају још. Преча им Швајска пројајанда.

А кад ће сазнајти?

Кад се ујединимо. (ЗР 1, стр. 279)

Високопарност и позната *разметљивост* следе из сродних софистичких микроструктура. Добре се ствари, парадоксално, представљају бољим него што јесу, а горе горим него што изгледају. Пекићев парадоксолог иде и више од тога. У одежди различитих ликова, он добре ствари представља горим него што могу да буду, а лоше бољим него што изгледају. Притом се не заборавља ни претходни софистички поступак претварања доброг у још боље (хиперболизација и хиперлатвност) и лошег у још лошије (парадоксална литотизација). Реч је, уистину, о упорном вишеструком преиспитивању српског идентитета. Јер Пекићев поступак иде много даље него што су то само две стране. Приповедач говори о веома заплетеним темама идентитета. Његов приступ је, нужно, отуда, многостраничан.

Док се с положаја црнорукаца говори увијено, Симеон-Газда неувијено сумња, а увијено испитује гледиште саговорника. Он се прави да не разуме оно што би могао да разуме. На тај начин преиспитује једно радикализовано гледиште приказујући делове српског идентитета у несумњивом радикализму. Притом се, делом, претвара у својој глумљеној наивности чувајући се отвореног сарказма и ругања. Симеон неће да се компромитује, али жели да компромитује. Он је уздржан и даје саговорнику на вољу да буде радикалан. На тај начин је тешко да се дође до тачних одредница идентитета. Ипак, у роману се приказују процес и поступци тражења идентитета. Отуда је нужно говорити у крајностима. Права обележја, међутим, нису у крајностима нити на средини, она су местимично ближа једном или другом полу и, парадоксално, без обзира на мишљење о сталности идентитетских ставки, наизменично ближа једном или другом. Нема сталних и заувек датих црта идентитета. Све је у кретању. Тиме се понекад симулира постојаност као вид привидног уважавања традиције. Очито

је општи српски идентитет тешко ухватљив. Симеон покушава да „дискурзивно конституише“ (Мајstorović, 2013, str. 164) своје гледање на српски идентитет.

Симеон-Газда тежи посебном, себи својственом, уравнотежењу. На том путу му сметају извесне црте српског идентитета, како их он види. Његова трговачка непосредност помаже му да буде ближе стварности. Он говори очекивано, без околишања, настојећи да реалистички сагледа стварност:

... И није нам да од добрих Хрватиа рђаве Србе правимо, већ да и од једних и других начинимо добре куйце. (...) Ми, Њејовани нисмо за Велику Србију. Ми смо за Велику Српску Трјовину. (ЗР, 1, str. 280)

Симеону понестаје извесна нијансираност у излагању аргумената. Он међу идеалима види само, или најпре, идеал трговине и трговачког дискурса иако интуитивно, као вешти трговац, предосећа да је „национална култура начин конструисања значења који организује и утиче како на наше радње тако и на наше концепције себе самих“ (Naal, 1996, str. 613). Његова улога је да уравнотежи заносе српског идеализма и својства српског идентитета доведе у ближу везу са стварношћу. Српски идеали се самеравају према Симеоновом рационалном логосу. Симеон у исто време поставља питања и води саморасправу. Он не пренебрегава ништа што иде у прилог његовој трговачкој логици. Ако му се нешто од српског идентитета нађе на путу, претвара се да зна мање него што зна. Он много зна о српском менталитету и мисли да заслужује много. У комуникацији, међутим, он се претвара да зна мање, а своје знање пласира у облику питања и недоумица. На тај начин, својом скривеном лукавошћу, мисли да може утицати на испољавање српског идентитета у чије окриље постепено прелази. Зато се и претвара да не зна довољно добро оно што зна боље од других јер није заслепљен идентитетском декларативном инерцијом.

СРПСКО-РУСКИ ИДЕНТИТЕТ

Међу гласовима Његован-Турјашких издваја се повремена симболичка полемика између Наталије Федоровне и др Георгија. У њој има много алузија на сродност руског и српског идентитета:

... То је њај руски сѣил. Узрѣиѣ себи нешѣо у ѣлаву, ѣа се ѣиме издашино мучиѣ. Зайим се најѣјѣѣ и кињиѣ груѣ. Најзад се уѣриличи јавни скандал, а ѣоѣом следе бесконачна садомазохисѣичка објашњења до зоре, уз љубљење, шама-рање и ѣлач. (ЗР, 1, str. 367)

Др Георгије куди оно што на извештан начин хвали ако је реч о српском идентитету. Тако настаје трајна унутрашња иронија романа. Она се непрестано креће у кривудаваој линији и тешко се може усталити само на једној таласној дужини. Иронија је час нападна, час се повлачи, да би касније јаче дошла до изражаја. Она је једно од средстава преиспитивања идентитетског усмерења и одређује његову улогу у роману. Јер и „саме промене у дефиницијама ироније су израз промена у начинима на које читаоци и критичари дефинишу своје сопствене улоге у књижевности“ (Dape,

1991, стр. 171). Др Георгије замера оно што би се и њему као припаднику српског идентитета могло замерити. Отуда његова иронија делује као лицемерје, прикрива је парадоксима и не очекује да ће се то открити. То би, такође, могао бити део његовог српског идентитета који га дисквалификује да се сматра објективним. Предочена необјективност се, међутим, с његове стране, парадоксално, сматра врхунцем објективности. Он, посредно, као да уздиже оно против чега говори и присваја оно што осуђује. Јер и његов говор садржи елементе насиља. Георгије не показује шта заиста мисли у вези са сексуалним скандалом који се појавио у новинама, он само хоће да победи у еристичкој расправи. Георгије крије своје право становиште и тражи емотивни излаз из полемичког ћорсокака. Истина се не тражи у објективности већ у могућности сопствене победе. Објективност др Георгија је необјективна, она постаје привидна. Потребна је да би изашао из полемичког круга као, бар, привидни победник. Победити, готово по сваку цену, јесте својство његовог, а и српског идентитета како га види Симеон. *Победитиши, макар тио био и ѿривид ѿбеге*. Макар и пораз прогласити победом уз спасоносни клише о „небеској Србији“:

ДР ГЕОРГИЈЕ: Молим ти лејо, Натјалија Федоровна, дај ми ти новине!

НАТАЛИЈА ФЕДОРОВНА: Добићеш их ако се смешиш дугеи!...

ДР ГЕОРГИЈЕ: Појано дело ћубре!

НАТАЛИЈА ФЕДОРОВНА: Не так како медвед на ѿушку!... Так!... Харашо!...

Мојао би ме збој убедљивостии и зајрлиши...

ДР ГЕОРГИЈЕ: Пре дих зајрлио ѿскока.

НАТАЛИЈА ФЕДОРОВНА: Мње всјо равно! Ево ти твоја новинке. Осјављам ти да уживаеш у свом ѿѿловском ренемеу, који, мења ѿерсонаљна, бар у смислу чланка, никадња ње бил сјособан да демонсјираши...

У ЗР су честе компарације којима се сликовитије представља разметљивост Срба. Том сликовитошћу као да се штеди простор предвиђен за шире описивање идентитета. Реч је о делотворном скраћивању, чак, својеврсној литотизацији слике:

Ако један човек ѿостиине сјајно време на сјо мѿара, шјаа ћеш за њеја рећи? Да је сјајан ѿркач, ѿрејѿостјављам. Шјаа би друјо, зар не? Добро, а шјаа ако ѿој момка ѿони дивљи дик и ако је он, кад иза себе нема дика, сасвим ѿросечан, чак и бедан ѿркач? Ујравно шјакви смо и ми Срби. Само смрјоносне мошивације моју да ѿокрену наше оријенјално учмале ѿрекришјене ноје... (ЗР, 1, стр. 426)

Посреди је унутрашња критика идентитетских црта Срба о потреби *смрјоносних мошивација* да би постигли велике успехе. Србин говори о Србима у наглашено колоритном самокритичком духу. Идеје се исказују у кратким али ефектним, сугестивним сликама. Тако се остварују неочекивани ефекти над којима се ваља замислити. Иако кратка, слика је многозначна. Она и не мора да указује само на својства српског менталитета већ и на опште својство свих људи. Међутим, њоме се сврховито наставља преиспитивање управо српског менталитета. Тако се успоставља сврховита недоумица: Да ли је постигнуће мање вредно ако је остварено у наметнутим условима? Истина, нужности су се, можда, могле избећи правовременим реаговањем, али и чекање последњих тренутака за реакцију јесте вид одложене одговорности,

можда, бахате ноншаланције коју имају само самоуверени, на свој начин јаки и, несумњиво, храбри без обзира на то да ли одважност долази из невоље, нехајности или одложене одговорности.

Парадоксалним ефектима оваквих слика одговара стварање полемичке заштренисти о становиштима. Храброст се не мери одговорношћу већ деловањем у одлучујућем тренутку.

Има у ЗР и парадоксних антитетичких компарација којима се говори о контрасту између појединачних поправитеља идентитета и кваритеља склоних свакодневном хедонизму:

ТЕОДОР: Не. Очиљедно сам у свињцу... Невероватно! Ја ћројоведам морални йрейород Срјсџива, а мој се најближи роћак, као дивљи нерасјџ, ваља йо блајџу. Демонсјфрајџивно. Насред чаршије... Деманџџује ме ефикасније од најјореј гушма-нина. (ЗР, 1, str. 467–468)

У ЗР успостављена слика српства често се нарушава појединачним парадоксалним испадима јунака. Тиме се на посебан начин пориче успостављени поредак и спречава да слика о српском идентитету буде окамењена и безусловна. Идентитет се посматра у свој многоперспективности, сталном меандрирању и динамици. Гротескно наглашеном баналношћу слике о *свињцу* (при чему се гради интерлитерарна алузија према српској књижевној традицији и сродним сликама Љубомира Ненадовића у *Писмима из Немачке*) прелази се из ироније у сарказам и широко постављену контрастну алузивност. Иронијом се не одговара на полемичке тврдње већ се постављају подстицајна питања: Може ли се стално бити под насиљем врлина? Није ли пут до врлина калдрмисан коцкама порока? Тек тада идентитет може бити целовит, на пола пута између врлине и порока. Још од Квинтилијана се иронија одређује као „једно говорити а друго мислити“ (Quintilian, 1985, str. 45). Сарказмом се иде даље од тога. Реч је о томе да се једно мисли, а друго говори. Реч је о брзини деловања. Реч прати мисао. Примењеним сарказмом гледиште се предочава као метафоричка могућност да се и сушта појединачност може схватити као идентитетска појава.

Такве „новости“ о српском идентитету нису увек баш сасвим нове. Иронија према колоквијално схваћеном идентитету односи се на наслеђене идентитетске стереотипе и постојеће схватање. Иронија постаје посебно средство преиспитивања идентитета, изведена на танкој ивици разумевања с које се некад може одобравати, а некад полемички негирати. Тако се у роману *Злајно руно* остварује посебна романескна и идентитетска динамика неопходна за укупно разумевање слике српског идентитета.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Борислав Пекић се у свом роману *Злајно руно* одређује према српском идентитету водећи рачуна о естетским и етичким опредељењима 20. века уз помоћ богате метафорике. Наговештена алегоричка упућивања на судбину српског идентитета упућују, шире, на претпоставке сложености опстајања човечанства уопште. Отуда много иронијских противуречности и парадоксалности у приповедању. Пекићева

уметничка истина понекад је у полемичкој несразмери с парадоксима којима се служи. Тумачење константи српског културног обрасца са становишта иманентне парадоксологије у роману *Злајино руно* остварено је низом сродних иронијско-пародијских и парадоксолошких поступака којима се стиже до дубљег увида у промене и константе овог идентитета. Истраживање Пекићеве поетике парадоксалности при обради српске карактерологије идентитета заснива се на стилско-реторичком утемељењу метода тумачења. Њима се најдаље допире до уметничког и културолошког смисла пишчевих цивилизацијских увида. Овај српски писац јесте мајстор нијансирања краћих жанрова с основним упориштем у парадоксном приступу. Неоафористичке микроструктурне целине изразито полемичког опредељења и богати хумористички слој помажу целовитијем сагледавању карактера јунака. Роман *Злајино руно* је организован као сложени интелектуално-расправљачки дискурс о основним испољавањима српског идентитета у различитим историјским, социјалним и културним околностима. Тиме се даје значајнија слика о гносеолошкој важности прожимања чинилаца гротескног оптимизма и „веселог скептицизма“, основним поетичким предлошцима ове сложене романескне расправе о Српству. Изучавање Пекићеве парадоксологије помаже ширим, „онеобиченим“ увидима у посебности српске карактерологије. На тај начин дубље се разумева природа и логика историјских догађаја у српској прошлости и садашњости.

И ако је у Пекићевом најобимнијем роману наопако испричана прича о Србији и Србима, она је, истовремено, тврди Јасмина Ахметагић, и „обрнута Библија“ (Ahmetagić, 2006, str. 60), али и изокренути мит о Србима у којем, уместо алегорезе утопије, живи скривена упозоравајућа дистопија.

Dobrivoje Ž. Stanojević¹
University of Belgrade, Faculty of Political Science,
Department for Journalism and Communicology,
Chair for Journalism and Communicology
Belgrade (Serbia)

PEKIĆ'S PARADOXOLOGY AND SERBIAN IDENTITY²

(Translation *In Extenso*)

Abstract: In this paper, the author approaches the research of Borislav Pekić's poetics of paradoxology in the novel *Golden Fleece* from a stylistic and rhetorical point of view. Pekić's search for Serbian identity, with a special reference to immanent paradoxology in this novel, was achieved through a series of related ironic-parodical procedures that lead to a deeper insight into the changes and the constants of Serbian identity. The research into Pekić's poetics of paradoxicality when dealing with the topic of Serbian identity is based on methods of interpretation that can reach the artistic and cultural meaning of the writer's civilizational insights. This Serbian writer permeates and nuances shorter genres in the light of paradoxes and neo-apophoristic microstructural units with a distinct polemic approach and a humorous charge that help a more complete understanding of the hero's Serbian identity. The novel *Golden Fleece* is organized as a complex intellectual and argumentative discourse about the basic manifestations of Serbian identity in different historical and social circumstances. The paper is concluded with an insight into the importance of the elements of grotesque optimism and "cheerful scepticism" as the basic poetic templates of this complex novelistic discussion about Serbian identity. The study of Pekić's paradoxology helps with broader insights into the specific features of Serbian identity. In this manner, the nature and logic of historical events in the Serbian past and present can be understood in a more profound way.

Keywords: Pekić, paradoxology, irony, sarcasm, grotesque, allegory

INTRODUCTION

Distrustful of the traditional approaches to Serbian identity, in his novel *Golden Fleece* Borislav Pekić reexamines many narrative stereotypes about Serbian cultural patterns. He approaches them unconventionally, in an ironic and parody key. Using various procedures of paradoxality he accepts, revaluating and creating new insights, this Serbian writer

¹ dobrivoje.stanojevic@fpn.bg.ac.rs; <https://orcid.org/0009-0004-2461-0775>

² The paper was written within the research conducted with the support of the Science Fund of the Republic of Serbia, on the project FSITC 1561: Formation of Serbian identity and theoretical controversies about the attempts of its deconstruction.

develops a special phantasmagorical world. In his pronounced distrust of the pathosization of common places and stereotypes, the writer of the most extensive novel in Serbian literature, researches the depths and widths of Serbian history in an ironic and neopathetized key. Judging by the wealth of the applied procedures in this unusual literary study, *Golden Fleece* constitutes a structural and compositional, axiological and epistemological artistic novelty. Without burdens caused by the influence of tradition and pressures of new models of meta-narration, Pekić began casting light on Serbian identity sharply and humorously, ready for polemic, and even grotesque, phantasmagorical hyperbolization and lithotization. It led him to special meaning solutions. Mythical heroes and historical personalities, great events and great aims were taken as creators of identity.

Seen from inside, through irony optics, these phenomena became different, livelier, more challenging and problematic. Depicting great dangers encountered by the Serbian people and substantial historical vicissitudes in many synchronic and diachronic perspectives, Pekić reaches his own literary interpretations of the Serbian identity patterns. Every member of the Serbian tribe lives at great historical crossroads and incessantly thinks about them. Many heterogeneous elements of the discerning Serbian canon simultaneously exist and meet. Some of these factors serve for increasing certain powers, and even delusions. Pekić is against any unfounded power and any delusion. His heroes embodied in the characters of many Simeons cause many disappointments by their interpretation of the environment and the character, but they avoid legitimizing the stereotypes not justified by real insights. In this novel, a consensus is not reached “through reasoned discourse”, as Habermas claims. In it, a consensus is often a failure in a discussion. The heroes live in their own worlds and they are responsible only to themselves for it. Both Pekić and Pascal are frightened by “the eternal silence of these infinite spaces” (Pascal, 1998, p. 117). When it comes to Serbian identity, Pekić speaks about it as a dynamic and figurative, phantasmagorical, almost allegorical, category:

(...) Therefore, the family story about Simeons is merely a **reversely** told story about Serbia and the Serbs, with the aid of which our national fate would become both clearer and more natural and, thus, more inevitable. (*Golden Fleece*, 2, p. 124)

Nebojša Lazić sees a “hidden allegorical core” and allegoresis in it (Lazić, 2016, p. 220). On 3,260 pages, there is a narration in different micro-genre mimicries, in fact, primarily about Serbian identity, nation and state. In this way, a specific allegorical-multigenre bible of the Serbian nation is shaped.

THE SERBS AND SPEECH

According to many Simeons in the novel *Golden Fleece*, a Serb does not want and is unable to hid his opinion, or to deny it later, even when he sees that he is wrong. A Serb is not inclined to intricate plots. And he does not tend to have great memory either. He often “carelessly treats his legacy and cultural heritage” (Bodrožić, 2015). He despises pretension. He seems to make an impression of waiving sensibility in his acts. He often wants only about one thing – the truth. He does not want duplicity, although he likes opposing:

Now the Manger will speak. The Serb, for God's sake, will not keep his mouth shut. Otherwise, he would break in half. The East did not teach him anything. Simeon know that in advance. So many times, in the bazaar, he himself tried that Simeon-like manner. And it never fails. It always works. (Golden Fleece, 1, p. 92)

The predictability of a typical Serb's behaviour makes an impression that he, despite everything, does not easily give up friendship. In Simeon Njegovan's story, there is a specific, well-hidden, ironic antiphrase, placed in the unexpected anticipation of a reaction.

This predictable loquacity is, therefore, not only the trait of Simeon and other Njegovans, but also of all Serbs. That is where their resemblance lies. Simeon perhaps notices it just because it is his own trait as well:

(...) Then Serbia, freedom and syphilization ensued. The devil has drunk it all. Those Serbs who worshipped me because of patriotic smuggling, now accuse me of shameful treasons. (...) (Golden Fleece, 1, p. 105)

In the form of mixed climaxes and anticlimaxes, an unmistakable ironical deconstruction proceeds. First of all, if the term *syphilization* is seen as an altered mode of the Greek pronunciation of the Serbian word *civilization*, it is a climax of values important to the hero. If the same term is understood in relation to the word *syphilis*, then it is an anticlimax in relation to the positive trend of the meaning, and it becomes a specific betrayed climax; in fact, it becomes a hidden, effective, unexpected ironic climax. Therefore, at the macroplan of the novel *Golden Fleece*, a hidden paradoxology arises about the impermanence of the character, behind which deeper layers of the meaning are concealed. Seemingly casually, the devil is also mentioned. This gives a certain semantic advantage to the hidden ironical status. It is obviously a drink that does not totally inebriate people, but instead it only makes them talk and motivates Simeon to retreat in a certain way. Such ironical opinion is not an outcome of thoughtlessness, but a fruit of frustration deriving from the experience of reaching those difficult-to-understand meanings of the Serbian character. It is a certain permanent injustice caused to the Balkan nations. Because of it, unexpected twists and turns follow:

Our Kirilo used to have a soul. (...) What ever for? He strived for something. He wanted to make peace between the warring Serbs and Bulgarians. But he did not profit from it at all. No one knows who destroyed him; the Serbs or the Bulgarians. (Golden Fleece, 1, p. 104)

The things said about the Serbs are placed in such a place that the same mentality determinants are given for the Bulgarians, opposite to Slobodan Jovanović's claim: "The Serbs, who generally have less national discipline than the Croats and the Bulgarians..." (Jovanović, 1991, p. 645). This is a diabolic shift in hard times, when many moral falls are possible. Such observations are important for understanding the established discourse and medium of the language:

Now, my language is rather unstable. At the age of ten, I talked, God forbid, worse than my grandfather. Like Master Janja from the theatre. It is better when it comes to the handover of the towns. And then my Serbian has become totally crazy. I narrated instead of talking. (...) (Golden Fleece, 1, p. 103)

Insufficient familiarity with the language releases Simeon Njegovan of the obligation to be understood as if always being right about everything. That is where the opportunity for manipulation lies. Simeon understands the Serbian language when he needs it and to a necessary degree. That is why he has an opportunity to revert things, to compete with his wife Tomanija (in a symbolized conversation with the deceased wife – *nekija*), to say what he really thinks at that moment. That is how the circumstances are created for expressing a polemic thought, while leaving enough semantic space for amphibolically converting something that has already been converted in the observation of the Serbian character. Paradoxes gradually become the poetics of the ironic man who pretends to be unfamiliar with the language. Unobtrusive amphibolity thus becomes very effective. Its desirable effects are always activated whenever one thinks this is ignorance or being uninformed. It is only then that a full ironic paradoxological effect emerges.

SERBS ALWAYS THINK IT IS SOMEONE ELSE'S FAULT

Inside Simeon Njegovan there is a constant fight waged between his affection towards the Serbs, their characters and identity, their new patriotism and the fact that, as a banker, he needs to think in a different manner:

(...) What are your stakes, Sir? What are your stakes, Serbian brother! Instead of a pension policy or deed, my Serbian brother puts some stumps under my nose – who knows where he collected so many of them. He has more stumps than limbs in a healthy man. Those are his stakes for Suvobor, and Cer, there is an old head, devil knows whose. And he describes them in detail, wasting away his working day. There is a mortgage on the Drina River with its cold waters, a mortgage on Albania. The main guarantee – Kajmakčalan. (...) You are also a whore patriot, Simeon. But you are also a banker. A patriot – a banker – an idiot, that is the equation. (...) (Golden Fleece, 1, p. 109)

Simeon hesitates between the extremes of patriotic orders and his banking logic. The hidden contrast about permanent dilemmas is turned into an oxymoronic and antimetaboly conflict: unreasonable reason against reasonable unreasonableness. Mockery-inclined Simeon is in an unfavourable position, which is mastered by this climax irony: *a patriot – a banker – an idiot*. It is specific Pekić's paradoxology organized in such a manner as to constantly observe the identity of the Serbs in the process of construction, at the very sources, depicted by the eyes of the hero who watches it from the internal utilitarian perspective of power. In fact, "power implies a certain invisible, concealed social effect" (Antonić, 2021, p. 161) amply used by Simeon.

Many paradoxes of Serbian identity, seen through the eyes of Simeon Njegovan, a newly-converted Serb, point to good and grand intentions. When these intentions are obstructed, there is a paradoxological reaction. It additionally serves to explain the Serbian character. At the moment of conversion, the Serbs, at least occasionally, seem to be what they actually are not. Therefore, Pekić's hero for a moment perceives his newly-adopted nation as eternally ready to postpone responsibility:

(...) *We, the Serbs, always think it is someone else's fault. When we cannot find an excuse in a historical conspiracy, we will invent even an unholy ruse only to justify ourselves.*
(...) (*Golden Fleece*, 1, p. 144)

In a bout of self-irony, Simeon chooses the extremes which may provoke people with an opinion different from his. However, this is not a final conclusion but an ironic self-reexamination and responsibility. The mocking hero is in two minds over his national choice and decides to formulate what can be the standpoint of the ill-intentioned others. This is a concealed eristic preparation for the potential forthcoming defence. One should be self-critical to the point which will not weaken potential criticism. That is why his irony very often uses allegory. It even reaches the paradoxality of an *antheogory* of its own (Jankelevitch, 1989, p. 71) by going from one extreme to another, an extreme opposite to it.

The internal story about the Serbs in the novel *Golden Fleece* is acceleratingly slow or slowly accelerated. It is accelerated and amplified because it is almost the entire history of this specific region. It is slow because of abrupt reflexive, observational and descriptive details used by the narrator from the perspective of his characters who would like to become or have just become Serbs. The procedures of alternately accelerating and slowing the narration in different combinations cause effects of paradoxality and paradoxiological speculation in narration.

This deliberately controversial and vulgarized reflection about the Serbs leads to a specific relief from tension which would otherwise be caused by hiding real dilemmas, opinions and differences, at the time preceding the "epochal acceptance of the legitimacy of a difference" (Lompar, 2020, p. 9). These are special models of constitutive "utopian will" which is also spoken about by Ernst Bloch (Bloch, 1981, p. 6).

... *The Serbs do not care a pin about logic in particular, says grandfather. They will rise whenever they feel like it and against any logic, against any situation, and against any Napoleon. Come rain or shine. And they will think about logic and count the dead later...*
(*Golden Fleece*, 1, p. 172)

Deliberate omission of logicity as a trait in behaviour favours the establishment of a paradoxiological labyrinth when interpreting the Serbian character.

SERBIAN PARADOXOLOGY

Master Simeon constantly hesitates between the extremes of Serbian identity. The Serbs change their discourse, but not their behaviour. Tangible reality makes them always react in the spirit of their identity, abruptly and impetuously, regardless of the consequences. In *Golden Fleece*, speaking of the Serbs, "the dead are counted later", after hasty decisions. It was like that in the past and it is like that in the present. Today, less than twenty-five years since the NATO bombing, the number of the dead is not definitely known yet. The self-discourse about identity is a combination of different speeches and circumstances which almost always end by heroic "rising" and unforeseeable consequences.

That is why it is very difficult to establish true Serbian identity in the novel. A potential alternative discourse is also subject to patriarchal patterns. Always between reason and

madness, logical and illogical, Serbian identity seems to delve repeatedly into paradoxical traps. It rises and sinks and then, when it is least expected, it rises again. It flaunts and begs, acts arrogantly or desperately, relying on the guaranteed heavenly place. In the worst poverty, there is a belief in the Paradise, embodied in the conversation with Tomanija, and there is hope only for the other world. Therefore, paradoxology of Serbian identity is directed towards possibly defeating the enemy in this world, but definitely in the other world. It is an identity and discursive deceit founded on the permanent aspiration towards uncertain paradoxes:

... I must say now that I do not understand those Serbs, Tomanija, I do not understand them at all although I have been Serbian for so many years. Why do they seek advice when they do not listen to it? (Golden Fleece, 1, p. 172)

Where are the roots of such practice? In own guilt? In voluntarily waiving comfort? In own instability? Asking for something that is not necessary in exchange for giving something that is necessary. It is also a feature of Serbian paradoxology.

Friedrich Schlegel saw good and grand things in paradoxes. According to Pekić, the Serbs do not even try to look good because they are really good and do not suspect their good intentions. If someone goes astray and takes the not-good road, no paradox is seen in it because it is easy to prove one's probity despite the current place. Hence the Serbs are difficult to understand, together with their persistence in not listening to the advice they sought. Asking for advice does not imply listening to what has been advised. The advisory act helps the Serbs to decide not to be what they are expected to be. Being what someone is expected to be means subordinating oneself to the order which is not recognized anyway. Advice only helps someone to be different, perhaps even completely contrary or at least opposite to what is desired.

The structures of reality in the novel have special discursive mechanisms. It is one of the reasons for the systematic negation of the Serbs in history. The non-existence of an authentic dialogue between the Serbs and the others means that some ask the Serbs exactly what they do not want in the circumstances when the Serbs themselves do not know what they want:

In this war, however, let us not deceive ourselves; we cannot save even our national honour. We can only lose the honour that, at the cost of the death bleeding of the national being, we gained in the First World War. Because, gentlemen, despite our history textbooks, despite even our own triumphant war memories, we did not win in the First World War. We lost in the war. We lost at the moment when we paid for the victory more than it is really worth... (Golden Fleece, 1, p. 181)

Serbian paradoxology is confirmed in this case as well: overpayment, victory as defeat. In these two viewpoints, internal dualism is cherished. Defeat could also be marked as victory over oneself. Once we should give up being the first ones to change the world and prove justice. However, both victory and defeat are mostly a social construct of paradoxality. "They hunt, / while being hunted // In the evening, sorrow, / No one knows who the prey is", Momčilo Nastasijević wrote in his cycle of poems *Words in Stone*. Hence the space for endless paradoxology: "We have always looked at ourselves and our history by

turning a blind eye, sometimes both eyes. We looked unawakened, unwashed and blurred, sometimes with a sty on the historical eyelid" (Jerkov, 2023, p. 81).

Irony and paradox search their fields in what is the furthest from them, the least expected and producing the fiercest effect. In Serbian identity, as it can be read in *Golden Fleece* (which also refers to today's political circumstances), defeat speaks best about victory, and vice versa, victory speaks best about defeat.

Going from one extreme to another is also a feature of Serbian paradoxology as a permanent condition. Playing with deadly dangers may also lead to losing one's sense, life and even permanent identity. In that case, an element of miracle remains as a constant. However, a miracle also changes polarities. They are not necessarily either positive or negative. A miracle is a matter of discourse for showing the order in victory as defeat, and as victory in defeat. And that is what becomes a social, familial, or even personal narrative:

And if now, in these six months, we enter the war, we will reveal to the whole world that we are mature for it not only materially and physically, but primarily morally and spiritually... Accordingly, I am decisively against the Pact. A paradox? Perhaps. The paradoxical political situation also demands paradoxical behaviour... (Golden Fleece, 1, p. 181)

The analysis of Antonije's discourse (*Gentlemen, I am not feeble-minded to believe in the fairy tales of Ambassador Campbell...*, *Golden Fleece*, 1, p. 181) once again points to paradoxology. Thinking always requires the movement of an idea between two most distant points. Here there is also room for irony, but also for the spirit of self-transcendence (Koprivica, 2018, p. 40). However, not each extreme is equally likely to be realized. The Serbs pretend that they are more than nothing and they do not want to be anything specific in case it is ordered by someone else. Hence, they reexamine all discursive and living modalities, particularly those they find most distant. That is why it is difficult to recognize their true identity perspective. It is always somewhat farther from what is expected. The Serbs act in compliance with their identity most frequently when they do not act in full compliance with it. Previous activities do not always shape identity, but often change it and that is what they are acknowledged in. And not every change is the same either. To change by choosing the more difficult road is perhaps the real striving towards the recognizable Serbian identity, as Pekić's paradoxology seems to say.

LIFE WITHOUT LOGIC – THE MEANING OF SELF-DEFEAT

In certain terms, even achievements among the Serbs serve for the Serb's self-competition, self-transcendence, and perhaps even self-defeat. The Serb most often strives to go beyond the framework of the existing identity determinations. But there are limiting constants, accumulated, established and determined, which, due to their persistence, irreconcilability and constancy, are "an eyesore" to everyone in the vicinity. This is proved by the polylogue of Njegovan-Turjaški voices:

Since the mammoth's peer, the supra-monkey of the Lower Palaeolithic period, in the swamp loess of Serbia and Belgrade, left a primitive axe in the form of a triangular wedge and

a square board, this bone-crushing tool has become our universal national tool in resolving all even slightly more complex private disputes... (Golden Fleece, 1, p. 191)

Regardless of the turbulence of all identity modifications, there are no great civilizational shifts. This refers to the application of primal methods in dispute resolution. In a way, when it comes to identity, one should always start from the very beginning. One must take into consideration entire contextualization and perform certain recontextualization. In addition to it all, there is also an inevitable viewpoint with the current ideological charge in conflict with the opposed argumentation. The heroes in *Golden Fleece* do not accept populist pressures, but consistently see things from their own polemic perspective, in a pronounced polemic with “degenerate” Sterija after the performance of his play “Vladimir and Kosara” in 1848:

The Serb lie the moment he opens his mouth! Kraljević Marko happened to be the worst sycophant of the Turks; in Rovine, he bowed to the green flag, and not to the Serbian flag. Just look at those great heroes! If they are not the worst drunks and spendthrifts, they are sly murderers, like Miloš. Listen to me, Simeon, my son, a hero is someone like Achilles, Heracles, and Leonidas of Greece; those are real heroes... (Golden Fleece, 1, p. 206)

It is the arrogance and ignoring others, expressed rather explicitly by Simeon's father who has not converted and is not Serbian yet. Simeon's father has kept an ironic attitude towards Serbian tradition. This ironic activity in the Serbian environment may be harmful since it acts diversely, but trust is put in it regarding its medicinal effectiveness. The reader will find it convincing since he has facts. Inertial non-critical thinking about the Serbs as deceivers does not benefit them. Conflicts are in store. This somewhat indirect, ironical way of pointing to Serbian inconsistencies thus becomes more convincing. Novelistic paradoxology becomes a witness of how hard it is to reach the truth about the contradictions of Serbian identity:

There are things connected with logic, and those connected by nothing. Nothing, not even logic. It can always be this way or that, no way or every way. As eras pass by – perhaps it happened, and perhaps it did not. LIFE WITHOUT LOGIC IS POSSIBLE. THE WORLD WITHOUT ACCOUNTS IS POSSIBLE. THE HORSE IS POSSIBLE... (Golden Fleece, 1, p. 247)

Identity paradoxes have linguistic, communicative and psychological contrast nuances. A paradox turns everything upside down and reexamines everything. The minus-presence of logic reexamines the strength of identity foundations. The epilogue seems to be at the beginning, while the introduction seems to be at the end. That is how irony is used to create an enchanted paradoxical circle which best explains the absurdities of Serbian identity. What is only in one's mind, in the heat of internal polemic becomes public and warning. Irony constantly revalorizes by what was shown as the last meaning or intention. That is how the meaning is abruptly reversed between those who are entitled to act logically and to count, and the small ones, who are not entitled to it. Namely, “European laws and agreements are not valid for the beasts” (*Golden Fleece*, 1, p. 250). The “beasts” are all the strong ones, for whom logic is valid only when it is in their favour. “Hypertrophied mind, without love and goodness, has turned into a demonic weapon” (Kindić, 2023, p. 209). That is why only the

world “without accounts” is possible. The Serbs, armed with paradox, never step on the ground fully, but on tiptoe, hoping for new quakes. Hence, in identity matters, meaningless becomes meaningful, while meaningful becomes meaningless:

And there is also Laza Paču. He is whispering something to Archpriest Matija Nenadović, followed in a line by all other Nenadović family members, the powerful ones. The Serb and the Aromanian, two men from two eras; what ever can they tell each other... There are also Pašić and Protić. The two of them could pull any cart together, if only they were not biting each other in the harness... (Golden Fleece, 1, p. 253)

Irony is directed towards individuals, as well as to a collective, to affiliation to certain groups, to groups themselves and their personal intolerances as special features of the Serbian character. This is paradoxical phraseology about the discord and “biting in the harness”. “Biting” has the meaning of a serious speech about something meaningless, while at times it has the meaning of a speech about mutual intolerance. That is how certain phenomenological opalization of the meaning is created, in which the reader is not completely certain whether it is an accidental observation or an objection to identity assumptions. Pekić generally is inclined towards such procedures. In his *Letters from Abroad*, he says the following in a similar ironic key: “He will probably not run for the Parliament. He can also sleep in his own bed at home” (Pekić, 2017, p. 427).

THE SERBS AND PATRIOTIC PROJECTS

Depicting Serbian identity from the hero's viewpoint in the novel *Golden Fleece* proceeds simultaneously at the rhetoric, psychological, historical and irony levels. This approach relies on the principle of a permanent, hidden and open polemic with other heroes:

Chondrocephalus! Donkeys! Asses! They dream of Serbia with no property, while they do not see that this black country has no property at all. We have already accepted socialism. No one has anything. Nothing except dreams, grand words and brass-band music. Serbia has had socialism for five hundred years without you even noticing it. Since we settled in the Balkans, we have not known about anything but socialism. Only poverty and scraping a living. Come on, people, Serbs, let us first become rich! Let us take what is ours in this world! (...) (Golden Fleece, 1, p. 277)

The introductory polemic climax indicates the eristic tone and the specific debate about potential roads of development of Serbian identity. The debating tone is maintained as a sort of obligation to speak honestly about own viewpoint, but also about the opinion about the Serbian position. At times, this discourse assumes the features of mockery. Pekić's narrative procedures serve mainly as an antithetical effort to hear different polemic viewpoints. It asserts a possible solution to paradoxical novelistic eristic. Ironic principles are not constituted on the state of affairs, but on the difference in the interpretation. This approach requires disapproval and a new eristic, and even ironic tension. Such tension further encumbers the plot and the identity discourse. At times, it seems as if the opponents create artificial obstacles to each other in order to reach as original reasons as possible for the existence of differences. However, these obstacles are compositionally quite functional

because they create the necessary narrative dynamics, and even drama of its own. The alternate presentation of different and differing viewpoints provides an additional insight into the hero's characteristic passion. Without that passion there is no polemic necessary for the critical elucidation of identity features. In the end, it transpires that viewpoints are reconciled by a hidden paradox in the light of the knowledge about the opposing argumentation.

The identity factors are humorously presented as a type of a temporary illusion as well as an eristic inspiration. Polemic for the sake of polemic. A form of manifesting aggressiveness. Thus, irony becomes a specific self-soothing reexamination and strengthening of identity.

There is also a related polemic dialogue between Master Simeon and the members of the Black Hand organization:

(...) It is indisputable. The patriotic project, dear Black Hand gentlemen. Only its balance is unclear. Somehow blurred. It is not completely clear in what you will unite us? In poverty? In misery? And in what you will unite anyone, dear Unifiers?

Serbian provinces to the Serbian Kingdom, Master Simeon.

All right! Amazing! And what provinces do you have in mind, dear Black Officers?

Serbian provinces, Master, hasn't it been said?

Serbia, Vojvodina, Montenegro, certainly?

Including them, of course, but not only them. Other Serbian provinces as well, Macedonia, Dalmatia, Croatia, Slovenia... (Golden Fleece, 1, p. 278)

The accumulation of climaxes and compressed exaggeration bear a high ironic and paradoxical potential of the other side. While one viewpoint has strong emphatic and pathetic signals, the other one is ready for ruthless maieutic, Socratic, illogical, even paradoxical irony. "Let the last words be: man must lose himself (ego) in order to find himself (self)", philosopher Zoran Kindić says when interpreting Socratic maieutics (Kindić, 1999, p. 145). The first viewpoint is actually just a good template for the forthcoming effect of irony, which reexamines the common identity viewpoint of the members of the Black Hand organization. Since irony contains a certain degree of heroism, or even "flaunting", it is not clear who is in a more superior ironical position here. Is it the one who flaunts his intentions about the unification or the one who tries to question it all from the perspective of real common-sense circumstances? Should the mocker be aware of the ironic circumstances of his statements? Obviously yes. Then it refers even to specific meta-irony. However, if the ironist does not understand the potential ironic invective he is sending, he will definitely deviate from the internal meaning of his statement. In that case, irony turns into banal flaunting which only offers opportunities for new and more authentic meta-irony. Namely, "a flaunter is someone who speaks more than he knows, who tries to do more than he can, who ascribes himself the characteristics he does not possess" (Jankelevitch, 1989, p. 81).

FLAUNTING AND POLITICAL CORRECTNESS

Flaunting and political correctness are also reexamined in the novel *Golden Fleece* from the perspective of Serbian identity. There is also maieutic sophistry typical of Pekić. In the hands of certain characters, it gives many layers to the novel, with a substantial ironic base. In that manner, the meaning is directed towards specific dystopian symbolic figurativeness:

That is why Serbia does not need either Tartars or Tunguses. Moreover, Neither Tartars nor Tunguses would want to be united with the Serbs. The Serbs want to have only Serbian brother. And the Serb can be united only with the Serbian brother. Is that logical?

It is.

And does it follow from it that all with whom the Serb wants to be united are – his brothers?

It does.

Accordingly, they are Serbs themselves?

Serbs are, therefore, Slovenes as well? And Croats?

Of course. Otherwise, they would not unite with them or with the Turks.

That is true. But do they know it?

Not yet. They prefer German propaganda.

And when will they get to know it?

When we unite. (Golden Fleece 1, p. 279)

Haughtiness and well-known *flaunting* derive from the related sophistic microstructures. Good things are, paradoxically, presented as better than they really are, while the worse things are made worse than they seem to be. Pekić's paradoxologist goes even further than that. In the guise of different characters, he presents good things as worse than they can be, while he presents the bad ones better than they seem to be. Moreover, the previous sophistic procedure of converting the good into something even better (hyperbolization and hyperlativity), and the bad into something even worse (paradoxical lithotization). It is a truly persistent, multiple reexamination of Serbian identity. Namely, Pekić's procedure goes much further than having only two sides. The narrator speaks about rather intricate identity topics. Therefore, his approach is necessarily multifaceted.

While speaking allusively from the position of the Black Hand members, Master Simeon directly doubts and allusively reexamines the viewpoint of his interlocutor. He pretends not to understand something that he could understand. In that manner, he reexamines a radicalized viewpoint by showing parts of Serbian identity in indisputable radicalism. Moreover, he partly pretends in his acting naivete, keeping away from open sarcasm and belittling. Simeon does not want to be compromised, but he wants to compromise others. He is reserved and leaves it to his interlocutor to decide whether to be radical. In that way, it is difficult to reach the exact determinants of identity. However, the novel shows the process and the procedures of searching for identity. That is why it is necessary to speak in extremes. True features, however, are not found in extremes or in the middle; they are sometimes closer to one or the other pole and, paradoxically, regardless of the opinion about the permanence of identity items, they are alternately closer to one or the other. There are no permanent and eternally established features of identity. Everything is in motion. This sometimes simulates permanence as a form of the apparent respect for tradition. General Serbian identity is obviously elusive. Simeon tries to "constitute discursively" (Majstorović, 2013, p. 164) his view of Serbian identity.

Master Simeon strives for a special balance of its own. On that road, he objects to certain traits of Serbian identity, the way he sees them. His merchant directness helps him to be closer to reality. He speaks in an expected manner, without equivocating, trying to see reality completely realistically:

(...) And we do not want to make bad Serbs from good Croats, but to make good buyers from both of them. (...) We, the Njegovans, are not in favour of Great Serbia. We are in favour of Great Serbian Merchantry. (Golden Fleece, 1, p. 280)

Simeon loses certain nuances in his presentation of the arguments. Among different ideals he sees only or first the ideal of merchantry and merchant discourse, although intuitively, as a skilful merchant, he feels that “national culture is a manner of constructing the meaning which organizes and affects both our acts and our conceptions of ourselves” (Haal, 1996, p. 613). His role is to balance the fervour of Serbian idealism and to bring the features of Serbian identity to a closer connection with reality. Serbian ideals are measured by Simeon’s rational logos. At the same time, Simeon poses questions and has a self-debate. He does not neglect anything that benefits his merchant logic. If something related to Serbian identity appears on his way, he will pretend that he knows less than he really knows. He knows very much about Serbian mentality and thinks that he deserves very much. However, in communication, he pretends to know less, while he presents his knowledge in the form of questions and dilemmas. In that manner, with his hidden slyness, he thinks that he can affect the manifestation of Serbian identity while he gradually passes under the auspices of Serbian identity. That is why he actually pretends not to know well enough what he knows better than the others, because he is not blinded by identity declarative inertia.

SERBIAN-RUSSIAN IDENTITY

Among Njegovan-Turjaški voices, occasional symbolic polemic stands out between Natalija Fedorovna and Doctor Georgije. It contains numerous allusions to the connection between Russian and Serbian identities:

(...) That is the Russian style. You get something into your head and then you torture yourself endlessly about it. Then you get drunk and torture others. In the end, a public scandal takes place, followed by infinite sadomasochist explanations until dawn, along with kissing, slapping and crying. (Golden Fleece, 1, p. 367)

When it comes to Serbian identity, Doctor Georgije criticizes what he praises in a certain way. That is how the permanent internal irony of this novel is created. It constantly moves in a crooked line and can hardly be established on the same wavelength. At times irony is forward and then it withdraws, while later it is even more pronounced. It is one of the means of reexamining the identity orientation and it determines its role in the novel. Namely, “changes themselves in the definitions of irony are an expression of the changes in the manners in which readers and critics define their own roles in literature” (Dane, 1991, p. 171). Doctor Georgije objects to what could be objected to him as a member of Serbian identity. That is why his irony seems to be hypocritical and concealed by paradoxes, without expecting it to be discovered. This could also be part of his Serbian identity which disqualifies him from being considered objective. However, this lack of objectivity is seen by him, paradoxically, as ultimate objectivity. He seems to be indirectly glorifying what he speaks against and to be adopting what he condemns. Moreover, his speech contains elements of violence. Georgije does not show what he really thinks about the sex scandal

appearing in the newspapers; he merely wants to win in the eristic debate. Georgije hides his true opinion and looks for an emotional exit from the polemic blind alley. Truth is not sought in objectivity, but in the possibility of own victory. Doctor Georgije's objectivity is unobjective, but it becomes apparent. It is necessary for his leaving the polemic circle at least as an apparent winner. Winning at all costs is the characteristic of his identity, as well as of Serbian identity as Simeon sees it. *Winning, even if it is an illusion of victory*. Even if it means declaring defeat as victory, with the salutary cliché about "heavenly Serbia":

DOCTOR GEORGIJE: *I kindly ask you, Natalija Fedorovna, to give me the newspaper!*

NATALIJA FEDOROVNA: *You will get it only if you smile!...*

DOCTOR GEORGIJE: *Damn white trash!*

NATALIJA FEDOROVNA: *Don't jump like a bear at the rifle!... There!... Good!... You might even hug me, just to be convincing...*

DOCTOR GEORGIJE: *I'd rather hug a viper.*

NATALIJA FEDOROVNA: *I don't care! Here's your newspaper. I am leaving you to enjoy your rooster reputation, which, at least when it comes to the article, you have never been able to show me...*

Golden Fleece contains frequent comparisons which more picturesquely depict the Serbs' flaunting. This picturesqueness seems to save space intended for a broader description of identity. This is an effective abbreviation and even a specific lithotization of the picture:

If a man achieves great time running a hundred meters, what will you tell about him? That he is a great runner, I guess. What else, right? Well, and what if that man were chased by a wild bull and what if he, without a bull chasing him, were just an average or even poor runner? That is exactly what we Serbs are like. Only deadly motivations can move our orientally idle crossed legs... (Golden Fleece, 1, p. 426)

This is internal criticism of identity traits of the Serbs in relation to the need for *deadly motivations* in order to achieve great successes. The Serb speaks about fellow Serbs in a pronouncedly colourful self-critical spirit. The ideas are expressed in short but effective, suggestive pictures. That is how unexpected effects are created, over which we should stop to think. Although short, the picture has multiple meanings. It does not necessarily need to point only to the traits of Serbian mentality, but also the trait of all people. However, with it, there is a purposeful continuation of the reexamination of Serbian mentality itself. That is how a purposeful dilemma is established: Is an achievement less valuable if it has been realized in the given conditions? Of course, necessities could perhaps be avoided by timely reaction, but waiting for the last moment to react is also a form of postponed responsibility, possibly of careless nonchalance possessed only by the self-confident ones, strong in their own way and undoubtedly brave, regardless of whether audacity arises from trouble, carelessness or postponed responsibility.

Paradoxical effects of these pictures find suitable the creation of polemic sharpness about the viewpoints. Courage is not measured by responsibility, but by acting at a crucial moment.

In *Golden Fleece* there are also paradoxical antithetical comparisons which speak about the contrast between individual fixers of identity or disturbers inclined towards everyday hedonism:

TEODOR: *No. I am obviously in a pigsty... Unbelievable! I preach about the moral revival of Serbiandom, while my closest relative, as a wild boar, is rolling in mud. Demonstratively, In the middle of the bazaar... He denies me more efficiently than the worst enemy.* (*Golden Fleece*, 1, pp. 467-468)

The picture of Serbiandom established in *Golden Fleece* is often disturbed by individual paradoxical outburst of the heroes. This, in a special manner, denies the established order and prevents the picture of Serbian identity from becoming petrified and unconditional. Identity is observed from its multiple perspectives, in its continuous meandering and dynamics. With the grotesquely pronounced banality of the picture of the *pigsty* (where an interliterary allusion is constructed to Serbian literary tradition and related pictures in Ljubomir Nenadović's *Letters from Germany*), there is a shift from irony to sarcasm and broadly established contrast allusiveness. Irony does not give answers to polemic claims, but it poses inspiring questions instead: Is it possible to be constantly under the violence of virtues? Isn't the road to virtues paved with blocks of vice? Identity can be complete only then, half way between virtues and vices. Ever since Marco Fabius Quintilian, irony has been defined as "the speaker uttering what he/she believes to be false" (Quintilian, 1985, p. 45). Sarcasm goes further than that. Namely, one thing is on someone's mind and a completely different thing is told. This is the speed of acting. The word follows the thought. By applying sarcasm, the perspective is shown as a metaphorical possibility of understanding even absolute individuality as an identity phenomenon.

Such "novelties" about Serbian identity are not always completely novel. According to the colloquially understood identity, irony refers to the inherited identity stereotypes and the existing understanding. Irony becomes a special means of reexamining identity, derived on a thin line of understanding from which it can be sometimes approved of, and sometimes polemically denied. That is how in the novel *Golden Fleece* specific novelistic and identity dynamics is created, necessary for the overall understanding of the picture of Serbian identity.

INSTEAD OF A CONCLUSION

In his novel *Golden Fleece* Borislav Pekić approaches Serbian identity taking care of the aesthetic and ethical orientations of the 20th century, with the aid of rich metaphors. The anticipated allegorical references to the fate of Serbian identity refer, in broader terms, to the assumptions of the complexity of the survival of humanity on the whole. Hence many ironical contradictions and paradoxes in his narration. Pekić's artistic truth is sometimes polemically disproportionate to the paradoxes it uses. Interpreting the constants of the Serbian cultural pattern from the perspective of immanent paradoxology in the novel *Golden Fleece* is achieved through a series of related ironic-parodical and paradoxiological procedures that lead to a deeper insight into the changes and the constants of Serbian identity. The research into Pekić's poetics of paradoxality when dealing with Serbian identity characterology is based on the style-rhetoric foundation of the interpretation methods. They reach furthest the artistic and cultural meaning of the writer's civilizational insights. This Serbian writer is a master of nuancing shorter genres by relying mainly on the paradoxical

approach. The neo-aphoristic microstructural units with a distinct polemical approach and a humorous charge help a more complete understanding of the hero's character. The novel *Golden Fleece* is organized as a complex intellectual and argumentative discourse about the basic manifestations of Serbian identity in different historical and social circumstances. This provides a more substantial picture of the gnoseological importance of permeating the factors of grotesque optimism and "cheerful scepticism", the main poetic templates of this complex novelistic discussion about Serbiandom. Studying Pekić's paradoxology helps in gaining broader, "unusual" insights into the specific features of Serbian characterology. In that manner it is possible to understand more profoundly the nature and logic of historical events in the Serbian past and present.

If Pekić's most extensive novel tells a reverse story about Serbia and the Serbs, it is, at the same time, "a reverse Bible", as Jasmina Ahmetagić asserts (Ahmetagić, 2006, p. 60), as well as a reverted myth about the Serbs in which, instead of a utopia allegoresis, a hidden, warning dystopia lives.

REFERENCES/LITERATURA

- Ahmetagić, J. (2006). *Anthropopea – biblical subtext in Pekić's prose*. Beograd: Draslar partner. [In Serbian]
- Antonić, S. (2021). *Power and obedience*. Beograd: SKZ. [In Serbian]
- Bloch, E. (1981). *Principle Hope 1*, Zagreb: Naprijed. [In Serbian]
- Bodrožić, Đ. (2015). *Serbian identity*. Beograd: SKZ. [In Serbian]
- Dane, J. A. (1991). *The Critical Mythology of Irony*. Athens and London: The University of Georgia Press.
- Haal, S. (1996). The Question of Cultural Identity. In: S., Haal, D. Held, D. Hubert, K. Thompson (eds.). *Modernity: An Introduction to Modern Societies*, pp. 595–634. Cambridge: Mass. and Oxford: Blackwell Publishers.
- Jankelevitch, V. (1989). *Irony*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. [In Serbian]
- Jerkov, A. (2023). *The truth of (Serbian) literature. Metasholia*. Beograd: Albatros plus. [In Serbian]
- Jovanović, S. (1991). "Serbs", Collected Works, Vol. 12, In: Samardžić R., Stojković, Ž. (ed.). *History and Literature 2*. Beograd: BIGZ, Jugoslavija Publik, SKZ. [In Serbian]
- Kindić, Z. (1999). About Socrates' saying "I know I know nothing". *Sveske*, 10 (47), 139–145. [In Serbian]
- Kindić, Z. (2023). *Secret of Transfiguration*. Beograd: FPN. Dosije studio. [In Serbian]
- Koprivica, Č. (2018). *Homo maximus*. Beograd: Ukrojina. [In Serbian]
- Lompar, M. (2020). *Moralistic fragments*. Beograd: Catena mundi. [In Serbian]
- Majstorović, D. (2013). *Discourses of the periphery*. Beograd: Biblioteka XX vek. [In Serbian]
- Pascal, B. (1998). *Thoughts*. Beograd: BIGZ. [In Serbian]
- Pekić, B. (1978–1986). *Golden Fleece (I–VII)*. Beograd: Prosveta. [In Serbian]
- Pekić, B. (2017). *Letters from abroad*. Beograd: Laguna. [In Serbian]
- Quintilian, M. F. (1985). *Forming of speakers*. Sarajevo: Veselin Masleša. [In Serbian]